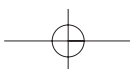
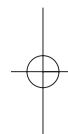
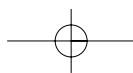
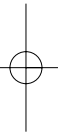
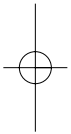
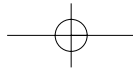

VI. MENTÁLIS TÉRKÉP SZERKESZTÉSE

Roger M. Downs és David Stea

Térképek az elmében – Gondolatok
a kognitív térképezésről. (Részletek)

Erdődi Katalin fordítása

A tér érzékelése – Bevezetés

„A kísértetiesen mozdulatlan tájon keresztül a vonat a végtelenbe zakatolt, irdatlan zajt csapva és ezernyi hangot vegyítve, amelyek feledésbe merült emlékeket – ismerős dallamokat, arcokat és régi emlékfoszlányokat – idéztek fel. Hatalmukba kerítették mindazok a furcsa, megfogalmazhatatlan és kimondhatatlan érzések, amelyet minden ember ismer és átél, azonban sosem tudja szavakba önteni – nem más, mint a sötét idő legendája, a napok végessége, és magának az életnek a megfejthetetlen, mégis örökké kísértő csodája. Ismét hallotta a kerekek dübörgését, a barangsztót, a vonatfütyt – csakúgy, mint gyerekkorában –, és eszébe jutott, hogy ezek a hangok, amikor a folyó partjáról elérték a kisvárost, amelyben nevelkedett, mindig, szavak nélkül hozták egy majdani féktelen és titokzatos boldogság hírét, az ismeretlen vidékek, az új reggelek káprázatos ígéreteiről és egy tündöklő városról meséltek. Ma azonban a magányos vonatóriás robaja a visszatérés hasonlóan furcsa érzéséről beszélt. Hiszen ismét hazatér.

(...)

A hosszú évekre gondolt, amíg távol volt, az évekre, amikor vidékről vidékre, városról városra barangolt. Felidézte, hogy bányászor gondolt olyan intenzív érzéssel otthonára, hogy amikor lebunyta a szemét, szinte megelevenedtek előtte az utcák, az utcákon a házak, és látta az emberek arcát, és eszébe jutott megannyi dolog, amit mondtak, kirajzolódott előtte történeteik sűrű szövevénye. Holnap mindent viszontlátja, és szinte azt kívánta, bár ne jött volna. Nem jelentett volna gondot a munkájára, vagy valami más kötelességre hivatkozni. Egyébként is, butaság volt úgy érezni, ahogy ő érzett a hellyel kapcsolatban.

Miért érezte mindig olyan erősen az otthon mágnesszerű vonzását, miért gondolt annyiszor rá, és miért emlékezett mindenre olyan elképesztő pontossággal, ha mindez nem számított, ha ez a kisváros, és körülötte a halhatatlan hegyek nem az egyetlen otthona volna a világon? Nem tudta. Annyit tudott csupán, hogy az évek elröpülnek, és hogy egy napon az ember újra hazatér.

A vonat tovaszáguldott a holdsütötte tájon.”

(Wolfe, 1966, 74–75. o.)

594 TELEPÜLÉSKUTATÁS – VI. MENTÁLIS TÉRKÉP SZERKESZTÉSE

Hosszú távollét után a hazatérés a gyermekkori otthonba, erőteljes és visszatérő motívuma mind az irodalomnak, mind a popzenének. Thomas Wolfe írásában a hazafelé tartó vonat zakatolása egy sor emlékképet idéz fel, amelyek a férfi szülővárosát keltik életre. Az emberek nagy részének már volt része hasonló élményben, noha nem mindenkinek adatott meg a képesség, hogy ilyen érzékeltesen öntse szavakba. Mégis, ha az ember becsukja a szemét, és felidézi gondolatait s érzelmeit a hazatéréssel kapcsolatosan, arra kényszerül majd, hogy belássa, Wolfe-nak igaza van abban, hogy „soha többé nem térhetsz haza”.¹ A mondás, hogy „*sehol sem olyan, mint otthon*”,² olyannyira elcsépelte, hogy már észre sem vesszük kettős jelentését. Egyfelől igaz, hogy az otthon egy olyan biztos pont, amelyen meggyőződéseink és érzelmeink egy része alapszik, másfelől pedig be kell látnunk, hogy már nem létezik olyan hely, amely azonos volna, vagy egyáltalán hasonlítana arra az otthonra, amelyet emlékeinkben őrzünk.

Az a világ, amelyben felnőtél, amely részeddé vált, és amelyre olyan élenként emlékszel, nincs többé. Az általad konstruált kép nem egyezik meg azzal a világgal, amelyet magad körül látsz. Eltűnt a kis sarki bolt, „Mama és Papa vegyesboltja”. Az elburjánzott park helyébe, ahol valaha játszottál, takaros kertes házakat húztak fel. Már nem léteznek azok az utcák és sikátorok, amelyeken iskolába jártál. A város több ízben átalakult, amióta eljöttél otthonról. Az emlékeid immáron elavultak, alapjaikban inogtak meg.

Azonban *mi* is megváltoztunk. Számos új szemléletmóddal lettünk gazdagabbak és most már másképp látjuk a dolgokat, mint gyermekkorunkban. A kert, ahol olyan sokáig tartott nyáron lenyírni a fűvet, ősszel pedig összegereblyézni az avart, ma már nem tűnik nagyobbak „egy zsebkendőnyi területnél”.

A visszatérés akár fájdalmas is lehet, ezért tudunk teljes szívünkből együttérezni Snoopy kétségbeesett felkiáltásával (lásd 1. ábra). Az emlékeket kincsként őrzi az ember, és egyszerre zavaró és megrázó a felismerés, hogy az emberek, a dolgok, a helyek már nem olyanok, mint régen, hogy a világ, amelyre emlékszünk, valójában már nem létezik. A nosztalgia egyszerre lehet örömteli és szomorú, egyszerre jelenthet elégtételt, illetve válhat zavaróvá. (Talán nem köztudott, de a szó görög gyökerei a *nostos* és az *algos* – az előbbi hazatérést jelent, míg az utóbbi fájdalmat.)

¹ „Soha többé nem térhetsz haza.” – „You can't go home again.” Ez a címe a könyvnek, amelyből a fejezet elején idézett részlet származik. (A ford.)

² „There's no place like home.” – „Mindenhol jó, de legjobb otthon.” Nem használom a szólás közkeletű magyar megfelelőjét, mert az nem tükrözné kellőképpen, amit a szerző az angol változattal kapcsolatosan fejteget. (A ford.)

1. ábra.

„Többé nem térhetsz haza”: fájdalmas visszatérés az emlékezetünkben élően élő helyre

A jelenre ugyanaz vonatkozik, mint a múltra: bárhol legyen is az otthonunk, az ismerős helyeket a megszokott módon tapasztaljuk, és ugyanígy emlékezünk rájuk. Büszkék vagyunk arra, hogy nehezen eligazodó, bizonytalan zöldfülűből magabiztos régi motorossá váltunk, aki úgy ismeri a helyet, mint a tenyerét. Könnyen tájékozódunk, bizonyos útvonalakon akár csukott szemmel is boldogulunk. Készségesen adunk eligazítást a kérdezősködő idegeneknek. A beszélgetések során említett helyeket képesek vagyunk felidézni, szinte megelevenednek lelki szemeink előtt. Egyszerűen otthon érezzük magunkat. Nem feltétlenül kell megvetnünk ezt a kényelmesen ismerős közeget ahhoz, hogy jól essen új szemszögből látni. Egy látogatóban lévő barát olyan látképekre és helyekre hívhatja fel a figyelmünket, amelyeket ez idáig még sosem vettünk észre. Ha sofőr helyett utasként járunk végig egy ismerős útvonalat, nyilvánvalóvá válik, hogy mennyire vakká tesz a hétköznapi rutin. Időnként tudatosan próbálunk véget vetni annak, hogy sémák szerint tapasztaljuk a világot. Rendhagyó módon érthetjük meg a kitaposott úttól félreeső helyek lényegét, ha egy ismerős városrészben próbáljuk meg lerövidíteni a szokásos útvonalat. Az angol munkásosztály köreiben népszerűségnek örvendő „rejtély-túra” résztvevői azt élvezik, hogy rejtély övezi az úti célt. Csak a buszos túra szervezője ismeri az útvonalat, a többieknek az benne a pláne, hogy találgathatnak, vajon melyik hely következik; a jól ismert helyek pedig újszerű és kiszámíthatatlan sorrendben követik egymást.

Nincs ez másképp a jövőre nézve sem: számos olyan tevékenységet és hobbit úzunk, amelyek – legalábbis ideiglenesen – kizökkenenek a megszokott kerékvágásból, az ismerős közegből. Szeretünk többet megtudni a világ egzotikus és távoli helyeiről, ezt a vágyat olyan népszerű magazinok gerjesztik, mint a *Holiday* és a *National Geographic*; olyan könyvek, mint a *Kon Tiki*, vagy a számtalan útikönyv a világ minden tájáról; olyan filmek, mint Lowell Thomas útibeszámolói és a *National Geographic* dokumentumfilm-sorozata. A közönség számára továbbra is vonzerőt jelentenek majd a képekkel illusztrált világjáró előadások és az emberek mindig kaphatóak lesznek egy-egy olyan vacsorára, ahol napsütötte tájakra lehet utazást, vagy nyugdíjas évekre beutalót nyerni.

596 TELEPÜLÉSKUTATÁS – VI. MENTÁLIS TÉRKÉP SZERKESZTÉSE

Élvezzük azt, hogy turistaként ismerhetünk meg új helyeket. A nyaralásban részben az az érdekesítő, hogy megtervezzük, tépelődünk a New England nyújtotta látványosságok és Florida homokos partjai között. Másrészt a lényegét gyakran az utazás emlékei jelentik: a szuvenírek, a lassan fakuló barna bőr és a hírhecht színes diák, amelyekkel a gyanútlan barátokat traktáljuk. Ezek a válogatott emlékek gondosan kiszűrjük az utazás kellemetlen pillanatait; rózsaszín szemüvegen keresztül tekintünk vissza a légi betegségre, a vám körüli hercehurcára, és a hiányzó utazási csekkre. Érdeklődésünk azonban nem korlátozódik csupán az ún. „való világban” fellelhető helyekre. Ugyanolyan vonzóak számunkra a képzeletbeli világok. Az olyan mesevilágok, mint J. R. R. Tolkien írásaiban szereplő „Középfölde”, vagy Lewis Carroll „Csodaország” és Walt Disney „Fantáziája”, valamint Jonathan Swift *Gulliver utazásai* c. könyvében leírt országok mind ugyanolyan „valósnak” tűnnek számunkra, mint azok a helyek, amelyekről „tudjuk”, hogy léteznek, azonban valószínűleg sosem fogjuk látni őket. A kaliforniai Disneyland és a floridai Disneyworld sikere kellő bizonyágtétel a fantáziavilágok vonzereje mellett.

Az emlékek elbeszélésére, a felfedezésre, az utazásra, a képzelődésre és a világ különböző tájainak megismerésére irányuló, mindent átható emberi vágy korántsem az a pusztán kíváncsiság és érdeklődés, amelynek első pillantásra látszik. Inkább azt az alapvető emberi szükségletet tükrözi, annak részét alkotja, amely *a körülöttünk lévő világ megismerésére irányul*. Szükségünk van arra, hogy tudjunk, mi merre van, hogyan juthatunk el gyorsan és biztonságosan valahová, körülbelül mennyire van távol vagy közel valami, mely helyeket kell mindenáron elkerülnünk, és hogyan találjuk meg az ideális lakhelyet, illetve hol nyissunk új üzletet, vagy hová menjünk nyaralni. Meg kell értenünk a világot, amelyben élünk. Összhangba kell hoznunk a körülöttünk lévő tér múltbeli és jelenlegi megtapasztalását azokkal a képzetekkel és elvárásokkal, amelyeket olyan helyekhez társítunk, amelyeket még sohasem láttunk, és talán soha nem is fogunk látni. Ezekhez kell igazítanunk mesebeli és képzeletbeli világainkat. A megismerés, illetve a tudás rendezésének szükséglete meghatározó egy olyan készség és képesség szempontjából, amelyet nagyon ritkán ismerünk fel tudatosan. Ez az ember „rejtélyes”, látens, másodlagos természetének része, amelyre menet közben hivatkozunk néha, azonban általában nem vesszük górcső alá. Ez a képesség alapvető szerepet játszik a hétköznapi életben, hatással van a munkára, a játékra, az utazásra és a normális emberi viselkedés egyéb aspektusaira.

(...) Ezennel a felfedezés és az elemzés útjára lépünk. Célunk, hogy a *belső* teret vizsgáljuk, *az ember fejében lévő* sötét kontinens egy kevésbé ismert szegletét. A belső tér a földrajzi környezetnek az egyes emberek elméjében történő leképezését jelenti. A világ, ahogy az emberek látni vélik. A következő ritkán feltett, mégis kulcsfontosságú kérdésekre keressük a választ: Milyennek ismer-

jük, hogyan látjuk a világot? Mit értünk azon, hogy képesek vagyunk a világ megismerésére? Hogyan értelmezzük a körülöttünk lévő nagyvilágot? Hogyan szerzünk ismereteket új helyekről? Változik-e ezen képességünk a kor és a tapasztalat függvényében? Hogyan használjuk ezt a képességet arra, hogy döntéseket hozzunk, hogy megszervezzük mindennapi életünket? Hogyan tolmácsoljuk mások felé világszemléletünket („világértésünket”)? Használhatjuk-e ezt az általunk megértett képességet arra, hogy az iskolák számára új oktatási programokat dolgozzunk ki, vagy hogy javítsunk kiépült környezetünk körülményein?

A fenti kérdések megválaszolása előtt fel kell oldanunk azt a nyilvánvaló ellentmondást, amely aközött a két állítás között feszül, miszerint a körülöttünk lévő térről való gondolkodás képessége alapvető a mindennapi élet szempontjából illetve, hogy ezeket a kulcsfontosságú kérdéseket mégis ritkán tesszük fel. Ha olyan fontos ez, miért tudunk mégis olyan keveset róla? A válasz részben a társadalomtudományok természetében rejlik. Vizsgálódásaink tárgya éppen olyan *terra incognitae*, amely számos – jelenleg definiált – társadalomtudományi diszciplína határára esik, azonban egyiknek sem illeszkedik teljes egészében a keretei közé. Nyilvánvalóan jelentőséggel bír mind a földrajz, mind a pszichológia területén, valamint fontos kérdés a szociológia és az antropológia szempontjából is. Mint megannyi interdiszciplináris téma, mégsem került a fent említett diszciplínák figyelmének középpontjába. Noha korábban sem hagyták teljesen figyelmen kívül ezeket a kérdéseket, az elmúlt évek során fordult elő először, hogy a társadalomkutatók nagyobb csoportja jelentős időt fordított a megválaszolásukra. (...)

Mielőtt teljes egészében az akadémikusokat hibáztatnánk tudatlanságunkért, látni kell, hogy a fenti ellentmondást a következő két nézőpontból is megvilágíthatjuk. Egyfelől, olyannyira járatosak vagyunk abban, hogy ezt a képességünket a körülöttünk lévő világ megismerésére használjuk, hogy ritkán veszünk tudomást létezéséről. Úgy tűnik, hogy ez a tudás a „kisujjunkban van”, később azonban látni fogjuk, hogy mégsem. Egyedül akkor figyelünk fel erre a képességre, amikor nem működik – vagyis, amikor valahol elveszünk. Egy ilyen esemény hatását írja le Kevin Lynch (1960, 4. o.):

„A modern városban talán ritkán van része az embernek abban az élményben, hogy teljesen elveszik. Eligazodásunkat mások jelenléte és a tájékozódást szolgáló speciális eszközök tárbáza; térképek, házszámok, utcajelzések, busztáblák segítik. Azonban, ha balszerencsénkre mégis eltévedünk, szorongás, sőt rettegés lesz úrrá rajtunk, és világossá válik számunkra, hogy a tájékozódás milyen szoros összefüggésben áll az egyensúly-, valamint a biztonságérzetünkkel. Maga az »elveszett« szó is sokkal többet jelent egyszerű földrajzi bizonytalanságnál, a teljes kétségbeesést vetíti előre.”

598 TELEPÜLÉSKUTATÁS – VI. MENTÁLIS TÉRKÉP SZERKESZTÉSE

Szerencsére az ilyen kétségbeesett helyzetek ritkák, és ezért kevés figyelmet szentelünk annak a képességnek, amely lehetővé teszi elkerülésüket. Másfelől, bocsánatos tudatlanságunk a szóban forgó képességet illetően. Hogyan tanulmányozhatunk vagy akár beszélhetünk olyasvalamiről, amit nem tudunk megnevezni? A köznyelvben beszélhetünk olyasvalakiról, aki jól tájékozódik, azonban nagyon kevés konkrét elképzelésünk van arról, hogy ez pontosan mit is jelent. Szóba kerül, hogy kinek mennyire jó (vagy rossz) a név-, illetve az arc-memóriája, azonban ritkán emlegetjük a helyekre vonatkozó emlékezetünket. Nincs neve annak a rejtélyes képességnek, amelynek segítségével a körülöttünk lévő térről gondolkozunk, noha szükségünk van rá és rendelkezünk vele. Nyilvánvalóan olyan ismerős pszichológiai fogalmakkal áll összefüggésben, mint az emlékezet és a tanulás, az intelligencia és a képzelőerő. Azonban ezek a fogalmak nem felelnek meg a feltételeinknek, ezért az eddig használt esetlen és homályos megfogalmazások helyett bevezetünk két új elnevezést: ezek a *kognitív (mentális) térképezés* és a *kognitív térkép*.

Kognitív térképezés és térképek

A kognitív térképezés olyan absztrakció, amely magába foglalja azokat a kognitív, illetve mentális képességeket, amelyek segítségével összegyűjtjük, rendezzük, tároljuk, felidézzük, valamint manipuláljuk a körülöttünk lévő térre vonatkozó információt. Ezek a képességek a kor (vagy a fejlődés) és a használat (vagy a tanulás) függvényében változnak. Mindenekelőtt a kognitív térképezés a gyakorlat folyamatára helyezi a hangsúlyt; inkább egyfajta tevékenységről van itt szó, s nem egy tárgyról, amelyet birtokolunk. Ily módon ragadjuk meg és értjük meg a körülöttünk lévő világot. Világossá válik, hogy mit értünk egy folyamat vagy tevékenység alatt, amint felsorolunk néhány olyan hétköznapi helyzetet, amelyekben hasznát vesszük a kognitív térképezésnek: például, amikor gyermekként megtanuljuk az iskolába (illetve a hazafelé) vezető utat; amikor megtervezünk egy nyaralást; amikor eldöntjük, hogy melyik útvonal a legcélravezetőbb egy több célú bevásárló körút szervezésekor; amikor új otthont keresünk; amikor egy új várost ismerünk meg (...).

A *kognitív térkép* egy *termék* – az egyén térbeli környezetének (*spatial environment*) rendezett módon történő megjelenítése (reprezentációja). A példák között említhetjük a hazafelé vezető út vázlatos térképét; azoknak a veszélyes belvárosi helyeknek a listáját, amelyet el kell kerülnünk. (...) Ami a legfontosabb, hogy a *kognitív térkép* a világot egy adott időpillanatban megjelenítő keresztmetszet. A világ, ahogyan azt *adott személy látni véli*; nem feltétlenül kell helytállóknak lennie. Sőt, a torzulás igen valószínű. Ez a *te* világképed – talán

csak kismértékben hasonlít a világra, ahogy azt a világtasz térképei vagy a színes fotók ábrázolják. Ahhoz azonban, hogy jobban megértsük a kognitív térképek természetét, a definícióban szereplő két kulcsfogalomra kell összpontosítani, illetve ezeket kell részletesebben megvizsgálni. A kulcsfogalmak a *reprezentáció* (a megjelenítés) és a *környezet*.

A hétköznapi szóhasználatban *reprezentáció* alatt például egy személy arc-képét, illetve egy épület méretarányos modelljét értjük. Akkor is reprezentációról van szó, ha valaki valakit képvisel. A szótár szerint a reprezentálás valaminek a megjelenítése vagy jelképezése; valamit ábrázol vagy bemutat; valaminek a mentális képe, képmása, illetve modellje. Az általunk alkalmazott reprezentáció-fogalom az összes fenti értelmezést magába foglalja. Olyasvalamiről beszélünk, ami a környezetet *jelképezi*, *ábrázolja*, illetve egyszerre *képmása* és leegyszerűsített *modellje*; valami, ami mindenekfelett a környezet *mentális képe* egy adott személy fejében. (...) Világos, hogy a kognitív térkép a szó minden értelmében reprezentáció – sőt, ha felosztjuk a szót re-reprezentációra (újra-jelenítésre), újabb nyomra bukkanunk. A kognitív térképezés arra szolgál, hogy az ember környezetéről mentális képeket és modelleket alkosson, amelyek újra jelen vannak, vagyis gyakorlatilag tetszés szerint idézheti fel őket, vagy gondolkodhat róluk.

Mégis szembesülnünk kell azzal a kérdéssel, hogy mit reprezentálunk. Manapság a környezet olyannyira agyonhasznált szó, hogy elvesztette pontos jelentését, ebből kifolyólag meg kell határozni, hogy az egyén környezetének mely aspektusai érdekesek számunkra. A kognitív térképezés kontextusában a *hétköznapi élet teréről* beszélünk, amely abban az értelemben hétköznapi, hogy azt a világot értjük alatta, amellyel rendszeres kapcsolatban állunk, és amely mindennapos tevékenységeink háttérül szolgál. Idetartoznak az iskolák, az otthonok, a helyi bevásárlóközpont. (...) Ezek az általunk fontosnak tartott helyek, amelyeket használunk és amelyekről tudnunk kell, ezért mentálisan is le kell képeznünk őket.

A felsorolt példák hozzájárulnak ahhoz, hogy megértsük, milyen szerepet játszik a *tér* tényezője a környezet definiálásában. (...) A kognitív térképezés révén megszerezzük a szükséges információkat a fent említett helyekről, ennek segítségével tudjuk eldönteni, hogy hová menjünk és hogyan jussunk el oda.

Azt is láthatjuk, hogy a környezet számunkra más szempontból érdekes, mint más társadalomtudományok esetében. A szociológiai és részben a szociálpszichológiai vizsgálódások fókuszában az egyén hétköznapijainak szociális környezete (társadalmi hálójá) áll; az, hogy az egyén mely egyénnel, csoportokkal, szervezetekkel érintkezik rendszeresen. Néhány szociológus érdeklődése a tágabb értelemben vett, befogadóbb környezet-fogalomra irányul, amely magában foglalja például, hogy a gyermek milyen típusú iskolarendszerben, milyen strukturájú családban nevelkedik, milyen sémák alapján köt barátságokat, illetve

600 TELEPÜLÉSKUTATÁS – VI. MENTÁLIS TÉRKÉP SZERKESZTÉSE

milyen szerepet játszanak a könyvek, a televízió és a rádió attitűdjeinek és meggyőződéseinek formálásában. Míg a kognitív térképezés nyilvánvalóan fontos szerepet játszik az egyén egész életútjának meghatározásában, a szociológusok és a pszichológusok elsősorban a környezet számos más aspektusára kíváncsiak, és hajlamosak nem tudomást venni az egyént körülvevő *tér* jelentőségéről.

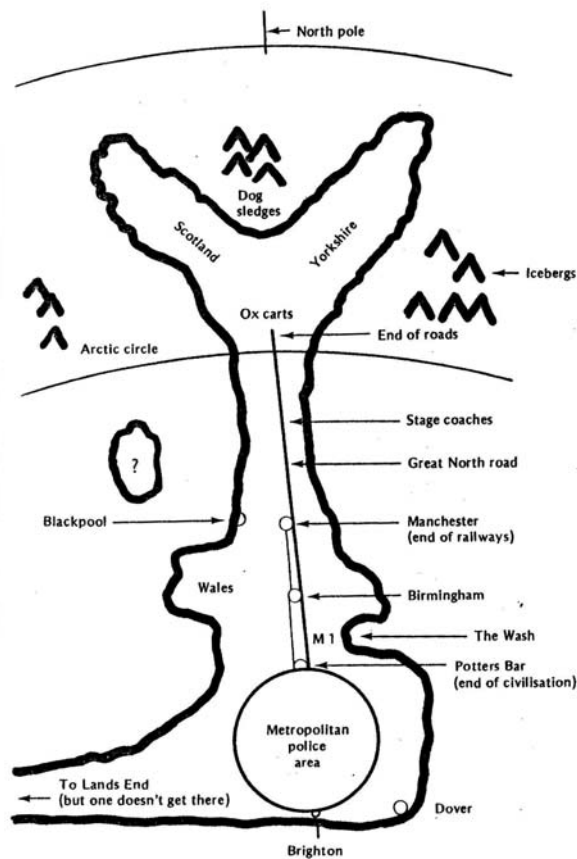
Lehetséges, hogy ez idáig gondolatmenetünk meglehetősen absztraktnak bizonyult, azonban hangsúlyozni kell, hogy a képesség, amelyet igyekszünk megvilágítani, nagyon is valóságos. Ezt bizonyítja a következő két kognitív térkép (lásd 2. és 3. ábra). Mindkettő egy-egy ország kognitív leképezése, és egyben szórakoztató példa. A humor mindkét esetben más-más forrásból ered. A 2. ábra esetében („Ahogyan egy texasi látja az Egyesült Államokat”), az államok neveinek szójátéka és a kiejtés kifigurázása (pl. Miss Again=Michigan és Why Home In=Wyoming) ad okot a tréfálkozásra, valamint nyilvánvalóak az egyes régiókkal szembeni előítéletek – erre példa az összes északkeleti állam megbélyegzése, mint „átkozott jenki föld” és Kalifornia „lakhatatlanná” minősítése.

2. ábra.
Humoros világlátás I:
Ahogyan egy texasi látja az
Egyesült Államokat

„Nagy-Britannia új térképe” a kozmopolita létet szembesíti a vidékiességgel, a civilizációt pedig az elmaradottsággal. Természetesen, egy texasi vagy egy londoni – miután kiszórakozta magát – bizonyára azt állítaná, hogy ezek a térképek túloznak és elnagyoltak, nem kell őket túl komolyan venni.

Ám valóban *túlzásról* van szó? Gyakran beismerjük, hogy a tréfa olykor igazságot rejt; ez a helyzet e két kognitív térkép esetében is. Ha tüzetesebben vizsgáljuk a térképeket, és nem hagyjuk, hogy humorosságuk félrevezessen minket, akkor láthatjuk, hogy a térképek sikere abban rejlik, hogy mennyire fedik a valóságot, és ezáltal, ha nem is a teljes igazságot, de részigazságokat tartalmaznak. Mindkettő kísérletet tesz arra, hogy kifejezzen valamit a világról; azt, ahogyan az emberek reagálnak, illetve értékelik maguk körül a világot. Ezek a mentális térképek egyáltalán nem hasonlítanak a számunkra ismerős, világatlászokban található USA-, illetve Nagy-Britannia-térképekre. A partvidék körvonalai torzok, a különböző államok és régiók aránytalan méretűek, és az egyes helyek egymáshoz viszonyított elhelyezkedése is megváltozott. Minden elváltozás ellenére ezeket a térképeket könnyedén fel lehet ismerni és meg lehet érteni. Mindegyik tükrözi az egyes régiókra jellemző elfogultságot és szűklátókörű világgépet, mindegyik az otthonhoz viszonyítja a világ többi részét, és az összehasonlításban az utóbbi marad alul. A texasi nézőpontja azt a régi viccet juttatja eszünkbe, hogy Texasban minden nagyobb. Ebben az esetben ez találóan úgy jut kifejezésre, hogy minden nagy Texasban – csak a szomszédos államok törpülnek el! (...) A londoni szemében a délkelet-angliai kényelmes élet pozitívumai a hangsúlyosak, ettől északabbra mindent negatív jelzővel bélyegez meg. (...)

3. ábra. Humoros világlátás II:

Ahogy egy londoni látja Nagy-Britannia északi részét

602 TELEPÜLÉSKUTATÁS – VI. MENTÁLIS TÉRKÉP SZERKESZTÉSE

Mindkét eset a világ egy-egy részének megjelenítése, ahogy azt az emberek adott csoportjai látni vélik. Kifejeződik bennük például a lokálpatriotizmus Texas esetében, vagy egy angol nő félelmei a Londontól északra fekvő területeket illetően. Ezek a példák egyszerre szórakoztatóak, elgondolkodtatóak, őszinték, valamint figyelemfelkeltőek. Azonban mindez mégsem támasztja alá kellőképpen azt az állításunkat, hogy a kognitív térképezés létfontosságú, s hogy érdemes írni (és olvasni) (...) a kognitív térképekről.

Miért fontos a kognitív térképezés?

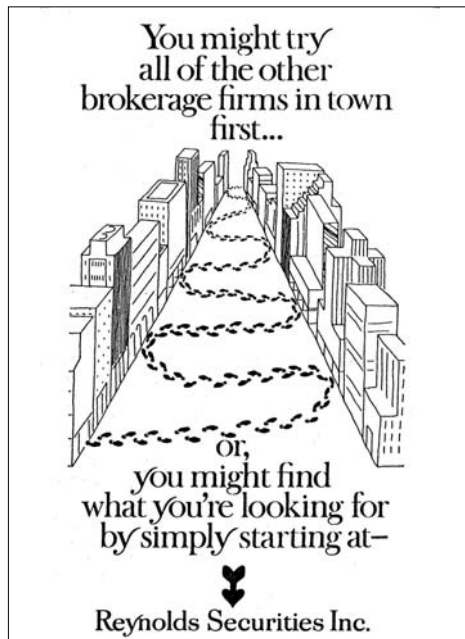
Miért fontos a kognitív térképezés, illetve miért érdemes tanulmányozni? Erre a kérdésre sokféle választ adhatunk. A továbbiakban négy lehetséges választ fejtenk ki (...).

A KOGNITÍV TÉRKÉPEZÉS ÉS VISELKEDÉSÜNK A TÉRBE

Legfőképpen azért teszünk kísérletet a kognitív térképezés megértésére, mert mindennapos viselkedésünket a térben nagymértékben meghatározza a világ, ahogyan azt látni véljük. (...) Ha megvizsgáljuk, hogy hányféleképpen függ a térben való viselkedés attól, ahogyan a világot látjuk, világossá válik a kognitív térképezés jelentősége.

Először is, annak érdekében, hogy tudjuk, mit hol szerezzünk be, illetve kit hol találjunk, arra a képességünkre kell hagyatkoznunk, amellyel a világról szerzett ismereteinket rendezzük és módosítjuk. Szükségünk van arra, hogy megtaláljuk a szupermarketet, ahol ételt, a boltokat, ahol ruhát és bútort vásárolhatunk, a háziorvost, aki orvosi ellátást nyújt, a barátokat, akiktől tanácsot kérhetünk, a parkokat és strandokat, ahol pihenhetünk. Tudnunk kell, hogy hol találhatóak ezek a nélkülözhetetlen dolgok. Ha viszont nem tudjuk, akkor vagy arra kényszerülünk, hogy végigbongésszük az Arany Oldalakat, vagy rengeteg értékes időt és energiát fecsérelünk el, mire megtaláljuk, amit keresünk (lásd 4. ábra).

Azonban nem elegendő tudni, hogy kit, illetve mit hol találunk. A kognitív térképezés feladata másodsorban az, hogy megmutassa, hogyan jutunk el oda. Noha általában úrhajósokra, pilótákra és hajóskapitányokra gondolunk, amikor navigálásról van szó, ám nekünk is boldogulnunk kell a magunk kis világában. Mindannyian büszkék vagyunk rá, ha adott helyen megtanulunk jól tájékozódni. Ez azt jelenti, hogy ismerjük az összes „rövidebb utat”, tudjuk, hogyan kerüljük el a forgalmi dugókat csúcsforgalom idején, és számon tartjuk, hogy mely utcákon folyik útépités. Általában hízeleg a hiúságunknak, ha eligazítást kérnek

4. ábra. Előbb próbálkozhatsz a város összes többi brókercégénéél, vagy megtalálhatod azt, amit keresel, ha egyből a Reynold Securities Rt.-nél kezded

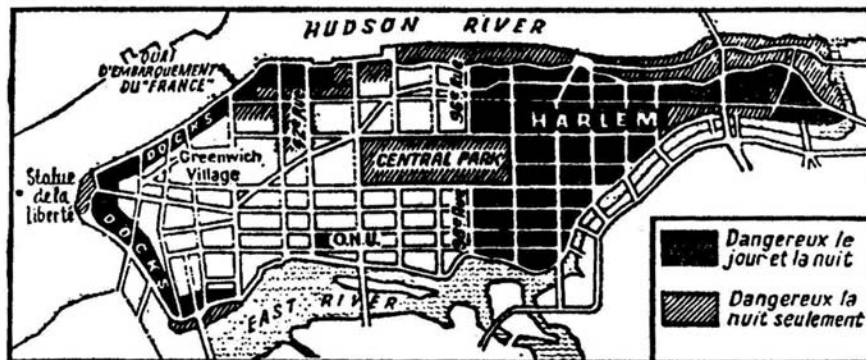
tőlünk, bár egy elveszett idegen nem mindig értékeli a tanácsot, miután próbát tett vele. Környezetünk telis-tele van útjelzésekkel, eligazításokkal és nyilakkal, amelyek segítik tájékozódásunkat; a turistainformációs központok, illetve az autóösszvétségek irodái segítenek eligazodni a térben.

Az alábbi megkeseredett összefoglaló tükrözi, hogy széles körben merül fel az igény az eligazodásban való segítség iránt:

„(...) gyakorlatilag lehetetlen kiigazodni New Yorkon, azon, hogy éppen mi történik, és hogyan lehet odajutni. Néhány éven át meg voltam győződve róla, hogy az információt szándékosan visszatartják, hogy New York egy olyan játék, amelyben a vidéki, a turista és a külföldi állandóan vesztesre állnak, és csak a legerősebb képes a túlélésre. Mára már okosabb lettem. New York nem más, mint az »Amerikai Módi«, a szabad verseny szellemének diadala.”

(New York, 1972, 84. o.)

A tájékozódás nem pusztán abból áll, hogy megtaláljuk-e a legrövidebb vagy a leegyszerűbb utat. A városnéző turista nyilván a szebb, történelmi nevezetességeket útba ejtő útvonalat részesíti előnyben. Ellenben, a turista számára is tanácsos észben tartani a *L'Aurore* című francia újságban megjelent figyelmeztetést. A városokban a bűnözés, a rablás és a bandaharcok odáig fajultak, hogy *mind* a látogatóknak, *mind* a városlakóknak tudniuk kell, hogy hol tartózkodhatnak és sétálhatnak biztonságban, éjjel és nappal egyaránt. Éppen ebből az okból jelentette meg a *L'Aurore* azt a manhattani térképet (lásd 5. ábra), amely megmutatja a potenciális francia turistáknak, hogy a város mely részei veszélyesek éjjel és nappal egyaránt, illetve mely utcákat érdemes elkerülni éjszaka. Az ehhez hasonló térképek azonban nemcsak turisták számára bizonyulhatnak hasznosnak. (...)

5. ábra. Az utlakók és a turisták rémálma: New York Cityre az odalátogatók egyszerre tekintenek félelemmel és csodálattal, a városról alkotott képüket az elragadtatás és a rettegés szövi át. Annak a turistának, aki ezzel a térképpel rendelkezik, még félelmetesebbnek tűnhet. A térkép arra figyelmeztet, hogy a fekete területek éjjel-nappal veszélyesek, a besatírozott területek csak éjszaka.

Eddig láthattuk, hogy a kognitív térképezés megmutatja, hogy mi hol található, illetve azt, hogy hogyan juthatunk el könnyedén, gyorsan és biztonságosan valahová. A feladata harmadszorban az, hogy segítségünkre legyen abban, hogy életünk alapvető helyszíneit – a bevásárló központokat, irodákat, gyárakat, és főképp az otthonunkat – hová helyezzük el. A nyugati társadalmakban olyan mértékben megnövekedett a társadalmi és a térbeli mobilitás, hogy ma – sokkal inkább, mint korábban – valóban dönthetünk lakóhelyünk kiválasztásáról. Egyre inkább csökken a jelentősége annak, hogy a családi kötelek, a munkahely vagy a lakáskínálat korlátozzák döntésünket. A kérdés, hogy hol szeretnél lakni, mára már sokkal sokatmondóbb, a kognitív térképezés pedig segít választ adni. Eldönthetjük, hogy adott országon belül mely régióban, a régiónak mely városában, a városnak mely kerületében, és a kerületen belül melyik házban szeretnénk lakni. A fejünkben külön választjuk a jót és a rosszat, a vonzót és a nem vonzót, a kívánatosat és a nemkívánatosat, a térbeliség minden szintjén.

Peter Gould (1966) megmutatta, hogy az amerikai egyetemi hallgatók hogyan látják az egyes amerikai államokat mint potenciális lakhelyeket. A 6. ábra egy csoport kaliforniai hallgató kollektív nézőpontját tükrözi. Az egyes államok által elért eredmények a Kaliforniának szánt 100 (legkívánatosabb), illetve az Alabamának szánt 0 (legkevésbé kívánatos) között mozognak. A szintvonalak a kívánatosság relatív szintjét mutatják és az értékelés csúcs-, illetve mélypontjait rajzolják ki. Bár nem állíthatjuk, hogy az egyetemi hallgatóknak feltett hipotetikus kérdések (hol szeretnél lakni, ha teljesen szabadon dönthetnél?) reprezentatív képet nyújtanak, azonban a keletkezett „domborzati” térképet ösztönösen ér-

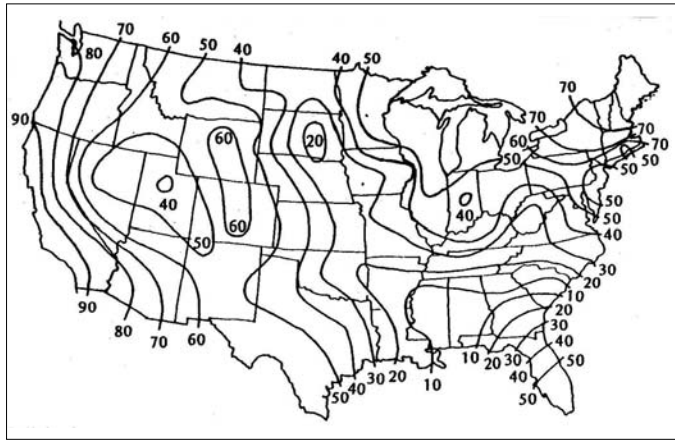
telmesnek találjuk. Ugyanennek az otthon iránti elfogultságnak voltunk tanúi Texas esetében; a „domborzat” tükrözi a Dél, illetve a Középnugat iránt táplált regionális sztereotípiákat, míg a híres üdülőhelyek, mint Maine és Florida, nagy vonzerejű helyeknek bizonyultak. A lakóhely-preferenciák „domborzatának” kirajzolódása a kognitív térképezés működésének egyik aspektusa.

Távoli lakóhelyre költözni azonban bizonytalan vállalkozás, és ez a bizonytalanság aggodalomhoz és félelemhez vezethet. Vajon jól döntünk-e? (...)

Azoknak a bátor embereknek, akik vállalják, hogy saját kognitív térképezési képességükre hagyatkozva vágnak bele a költözésbe, egy nemrégien megjelent könyv nyújthat némi segítséget. David és Holly Franke *Biztonságos helyek* című könyve egy alapos tanulmány az Egyesült Államok 46 – a legbiztonságosabbak közé tartozó – közösségéről:

„Annak érdekében, hogy segítsenek Önnek eldönteni, hogy ezek közül a közösségek közül melyik a legmegfelelőbb az Ön számára, a szerzők minden városban bekapogtattak az ott lakókhoz... Kiszűrtek a fikcióból a tényeket, az ábrándozásból a valóságot, és ezzel időt takarítottak meg Önnek, hogy ne kelljen hónapokat – sőt akár éveket – a saját Biztonságos Helyének keresgélésével tölteni. A megbízható forrásból eredő értesüléseiket – szépítgetés nélkül – gondosan összerendezték, hogy megkönnyítsék Ön számára a döntést, mielőtt felbújja a költöztető céget és »elbűzza a csikot«.”

Egy városon belül, mindannyian tisztában vagyunk az egyes területek közötti státuszbeli különbségekkel. Két csoportba soroljuk a helyeket attól függően, hogy a város jobbik vagy rosszabbik részén találhatóak. A megkülönböztetést árnyaltabbá teszi a jobbik rész további felosztása, erre példák a „Nob Hill”, vagy „Golden Ghetto” elnevezések. A felkapott lakóhelyek jól ismertek és gyakran válnak irigység tárgyává, hiszen mindenki szeretne „megfelelő” címmel rendelkezni (...).

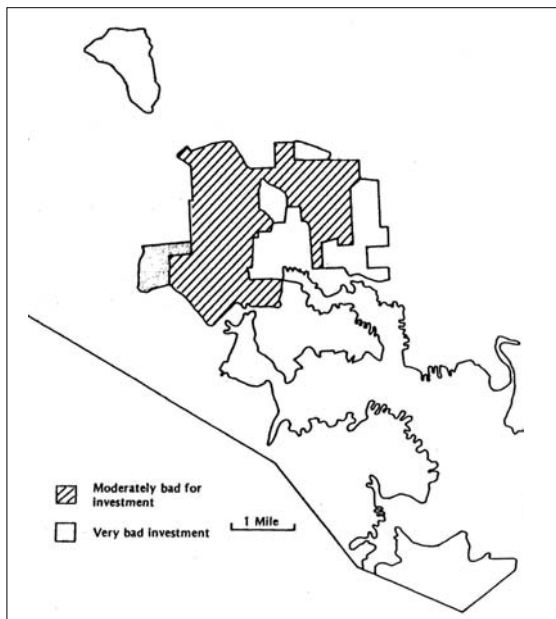

6. ábra. Álmaid lakhelye: ahol a kaliforniai diákok szeretnének (illetve nem szeretnének) lakni

606 TELEPÜLÉSKUTATÁS – VI. MENTÁLIS TÉRKÉP SZERKESZTÉSE

A város társadalmi és gazdasági felépítésének ismerete nemcsak azok számára kulcsfontosságú, akik lakást keresnek, hanem az üzletemberek számára is, akik üzletekkel, irodákkal és gyárakkal kapcsolatos befektetésekről döntenek. Ezeknek a döntéseknek a háttérében az ingatlanpiac áll. A befektetési lehetőségek kognitív feltérképezése elengedhetetlen eszköze az üzleti világban való túlélésnek. David Harvey (1972) három ingatlannal foglalkozó „főbérló” nézőpontját egyesítette abban a térképben, amely Baltimore belvárosában a befektetési lehetőségeket rajzolja ki (lásd 7. ábra).

A kognitív térképezés és a térben való eligazodás összefüggésének negyedik eleme a már korábban említett emberi vágyra utal, hogy elinduljunk otthonról világot látni. A turizmus és a kognitív térképezés elválaszthatatlanok egymástól. Ki kell választanunk, hogy mely helyekre szeretnénk elutazni, és ki kell jelölnünk az útvonalat, amelyet követni fogunk. A döntések meghozásához nem kell messzire mennünk a segítségért. A turizmus reklámapparátusának a célja nem más, mint a különböző helyekről alkotott kognitív reprezentációink formálása és befolyásolása annak reményében, hogy ellenállhatatlan vágyat érzünk majd, hogy ezekre a helyekre utazzunk. Lehetsz akár blazírt világutazó vagy megrögzött otthonülő, Florida, az izgalmas állama minden igényedet kielégíti majd.

7. ábra. Befektetési lehetőségek a baltimore-i lakáspiacon 1971-ben – három főbérló szemszögéből

„Ha már mindenbol jártál és mindent láttál... rájössz majd, hogy végső soron nincs még egy olyan hely, mint Florida. Ha még sehol sem jártál és semmit sem láttál, felfe-dezed, hogy mindaz, amit látni akartál, itt van FLORIDÁBAN.”

Hasonlóképpen csábít minket a United Airlines térképe (8. ábra) (...). Az úti célokkal kapcsolatos prekoncepcióinkból merít, megerősíti és hangsúlyozza őket azáltal, hogy az egyes helyek varázsát (identitását) a nevezetességek szim-bolikus rajzaival próbálja megragadni, például: Washingtont a Capitolium jelké-pezi, San Franciscót pedig a Golden Gate-híd. (...) Láthatjuk, hogy ezeknek a hirdetéseknek a szerkesztési módja, illetve „nyelvhasználata” párhuzamba állít-ható azokkal a kognitív térképekkel, amelyeket mi magunk alkotunk a világról.

Úgy véljük, hogy ez a rövid és igen szelektív okfejtés is elegendő ahhoz, hogy a kognitív térképezés és a térben való viselkedés közötti alapvető összefüggése-ket megvilágítsa. Bár önmagában ez az érvelés is kellőképpen alátámasztja a kognitív térképek és térképezés részletekbe menő kutatásának szükségességét, további három okot fogunk érinteni. Ezek rendre a különféle világnézetek léte-zése, a kognitív térképezés gyakorlati hasznosítása, valamint a kognitív térképe-zés szerepe a tapasztalat strukturálásában.

8. ábra. „A United büszkén bemutatja '72 nyarát”.
Hogyan adjuk el az Amerika-imázst? I: United Air Lines

VILÁGNÉZETEK SOKASÁGA

A kognitív térképezés és maguk a térképek az emberek világnézetétől függően különbözhetnek. Noha a túlélés érdekében mindenkinek rendelkeznie kell a világ mentális feltérképezésének képességével, ez az egyes emberek esetében eltérő jelleget ölthet, illetve használata is lényegesen különböző lehet. Egy kiemelkedő etológus, Jakob von Uexkull (1957) kísérletet tett arra, hogy leírja a különböző élőlények által érzékelt világot, azaz *Umweltet*. A rovaroktól az emberig terjedően, minden élőlény esetében ugyanazt a kérdést tette fel: Mit érzékel az adott élőlény? A különböző fajok által tapasztalt világ a szó szoros értelmében egy-egy „más” világ. Az egyes fajok érzékelő receptorai a környezetükből csak bizonyos típusú információk érzékelésére képesek, például: fény helyett hőre, színek helyett fekete-fehér tónusokra, alakok helyett mozgásra érzékenyek. Gyakran megfelelkezünk ezeknek a „más” világoknak a létezéséről, mert hajlamosak vagyunk mindennek emberi alakot kölcsönözni, minden más élőlényre vonatkozóan általánosítani a világ érzékelésének és megismerésének sajátos emberi módszereit. Ugyanezt a hibát nem tanácsos elkövetnünk embertársainkkal szemben sem. Lehetséges, hogy az ő világuk nem azonos a mienkkel. A kognitív térképezésre irányuló általános szükségletet *ne* úgy fogjuk fel, mint egy általános érvényű folyamatot vagy terméket.

Nyilvánvaló, hogy minden ember ugyanolyan érzékelő receptorokkal rendelkezik, és fiziológiai szempontból hozzávetőleg hasonló mértékben képes információ befogadására. Mégis a világ, ahogyan azt látni véljük, különböző típusú – a látó-, halló-, szaglószervek, illetve mozgásérzékelés révén szerzett – információk szintézise. Az emberek ezeket az információforrásokat eltérő mértékben használják, és különböző érzékszerveikre helyeznek nagyobb hangsúlyt. Következésképpen a kognitív térképek óriási – egyénenként változó – különbségeket mutatnak. A vak és a süket emberek a körülöttük lévő teret mentálisan térképezik fel és jelenítik meg önmaguknak. Ugyanazok az alapelvek vonatkoznak az ő térképezési képességükre, mint a látó és halló emberekére, egyedül a végeredményként születő térképek különböznek. A kognitív térkép nem feltétlenül a világ vizuális leképezése. Egyesek számára a hangok és a szagok ugyanolyan fontos szerepet játszanak adott hely megjelenítésében, mint a vizuális ingerek. Mások pedig egy képet – nemhogy ezer – egy szóra sem méltatnának. Nemcsak az érzékszervekkel kialakított képek lehetnek reprezentációk, a szóképek ugyanolyan hatásosan ábrázolhatnak. Mindez stílus, illetve az általunk vallott világnézet kérdése. Nem létezik egyetemes világlátás, amelyet mindenkinek magáévá kell tennie. A kognitív térképezés egy rugalmas folyamat, amelyben a világnézetek széles skáláját alkalmazhatjuk adott helyzetekre.

A kora jár, hogy nézeteink jelentős mértékben átalakulnak, megváltoznak. Születésünktől fogva a kognitív térképezés képessége, illetve a térképezési folyamat végeredménye minőségben fejlődésen megy keresztül. A gyermekek világa nem a felnőttek világának lekicsinyített, lefokozott mása. Miképpen a gyermekek utas és a felnőtt sofőr is ráébrednek, a tájékozódás dilemmáját többféleképpen lehet megoldani. Ahhoz, hogy megértsük a kognitív térképezés fejlődését, meg kell próbálnunk egy gyermek szemével nézni a világot. Ez a feladat azonban roppant nehéznek bizonyul, hiszen az évek során szerzett gyakorlat és jártasság nézeteink megváltozását vonja maga után. Gyermekek és felnőttek egyaránt megismernek különböző helyeket, és ennek során reprezentációjuk megváltozik. Végül soron a képregényben szereplő gyermek meg fogja tanulni a barátja otthonától haza vezető egyenes utat, bár egyelőre még nem látja át a helyzetet. Tegyük fel, hogy a kocsiiban ülő felnőtt sofőr már régóta a környéken lakik; az ő kognitív térképe meglehetősen különbözni fog attól az emberétől, aki éppen házat keres a környéken, és a helyi ingatlanügynök „villám térképének” köszönhetően nyert röpké benyomást a városrészről. A tanulás, új ismeretek szerzése nemcsak a tudásunkat gyarapítja, hanem hatással van arra, ahogyan ezt a tudást rendezzük. Az, hogy valaki úgy ismer egy helyet, mint a saját tenyerét, nemcsak azt jelenti, hogy sokat tud az adott helyről, hanem azt is, hogy képes a helyek, az emberek, a tevékenységek és az útvonalak közötti komplex összefüggések megragadására.

A koron és az élettapasztalaton kívül hatással van világlátásunkra az, hogy milyen társadalmi csoporttal, régióval, illetve nemzettel azonosulunk. Míg egy külvárosban élő amerikai szemében az adott városrész lepusztult porfészeknek tűnhet, lehetséges, hogy az ott élők közössége egy barátságos, vidám, komfortos környéknek látja. Míg egy kisebb erdőséget a környezetvédők védett területnek tartanak, a településfejlesztők befektetési lehetőséget látnak benne. A texasi USA- (2. ábra) és a londoni Anglia-térkép (3. ábra) világosan tükrözi az egyes régiókkal szembeni elfogultságot. A kaliforniai nézőponttal (6. ábra) szöges elentétben, az alabamai diákok úgy vélik, hogy a szomszédos államok a letelepedés szempontjából egyre csökkenő vonzeróval bírnak, ellenben csábítja őket a kaliforniai lakóhely gondolata.

A világnézetek megannyi változata arra hívja fel a figyelmet, hogy a világ olyan, amilyennek képzeljük, vagyis az általunk vallott világnézet az érzékszervi képességek, a kor, az élettapasztalat, valamint az attitűd és az elfogultság függvényében változik. A térben való viselkedésünket tehát nemcsak a mentális térképezés képessége befolyásolja, hanem az is, hogy esetünkben ennek a képességnek milyen egyedi változata és kifejeződése érvényesül.

A KOGNITÍV TÉRKÉPEZÉS GYAKORLATI HASZNOSÍTÁSA

Noha a kognitív térképezés a rejtélyes „másodlagos természetünk” részét alkotja, és javarészt nem tudatosul közvetlenül bennünk, fel kell ismernünk, hogy egy sor olyan társadalmi nyomásnak van kitéve, amely meghatározza és irányítja ezt a képességet, sőt bizonyos esetekben hasznát veszi működéskének.

A kognitív térképek és a „mit hol csináljunk?” típusú döntéshozatal alapvető összefüggéséből adódik, hogy a kognitív térképek gyakran eladó termékeket, illetve helyeket hirdető célpontjaivá válnak. Az ingatlanközvetítők, a telekspekulánsok, az utazási irodák ügynökei, az üdülőhelyek működtetői és a bevásárlóközpontok fejlesztői, valamint a helyi kereskedelmi kamarák mind kísérletet tesznek arra, hogy megváltoztassák azt, ahogyan a körülöttünk lévő világról gondolkodunk. Azonban nemcsak a nyílt támadásokat intéző reklámapar próbálkozik a világgépünk befolyásolásával. Az írók, költők, művészek, drámaírók és filmrendezők is próbálnak olyan környezetet teremteni műveikben, amely a tér valamiféle érzetét kelti. A művész képes úgy ötvözni a szereplőket és az események háttéréül szolgáló környezetet, hogy egyszerre hagyatkozik saját, valamint a közönség képességeire a kognitív térképezést illetően. A helyszínek „életre kelnek”, és különböző szereplők nézőpontjából láthatjuk a világot. Thomas Hardy és William Faulkner műveiben *Wessex* és *Yoknapatawba County* olyan valóságok, amelyek túlmutatnak azokon az ismereteken, amellyel Dorsetshire-ről és Észak-Mississippiről rendelkezünk. Amerika világszerte, mint a lófarok, a fehér zoknik, a gyorsbűfék, az autósztrádák, a felhőkarcolók és a kétszintes házak országa él az emberek fejében – ezt a sztereotípiát a hollywoodi filmek és TV-sorozatok fogyasztása alapozta meg.

Szerencsére a világ megértésében felelősségteljesebb forrásokra is hagyatkozhatunk. Kiváltképp az oktatás és a földrajzi ismeretek játszanak közre kognitív térképeink formálásában. Ami a földrajz szerepét (és értékét) illeti, megoszlanak a vélemények. Mark Twain Huckleberry Finnen és Tom Sawyeren keresztül egy földrajzzal kapcsolatos közhiedelmet szólaltatott meg, amely a régiók megkülönböztetésére vonatkozik. Amikor vízi repülőgéppel repülnek az USA felett, Huck elkiáltja magát:

„Még éppen Illinois felett vagyunk... Illinois zöld, Indiana rózsaszín... nem bazudok, láttam a térképen, tényleg rózsaszín.”³

³ Erdődi Katalin fordítása.

Tom, aki hasonlóképp vélekedett a földrajztudósokról, így válaszolt:

„... le kell őket festenie, hogy meg tudd őket különböztetni, mibelyt rájuk nézel, nem igaz?”

(Idézi Hagett, 1966, 3. o.)

Noha vitathatjuk Mark Twain fenti állításainak igazát, tény, hogy az iskolákban és az egyetemeken oktató földrajz egyenesen „kiszínezi” – vagyis megváltoztatja és befolyásolja – a kognitív térképek körvonalait és tartalmát, illetve módosítja magának a kognitív térképezésnek a működését. A tanárok meg vannak győződve arról, hogy a gyermekeket a körülöttük lévő világ megértésére nevelik. (...) A kognitív térképezés tanult képesség, annak ellenére, hogy túlnyomórészt nem tanítják. A fizikai világ megismerésének és megértésének folyamata már a gyermek hivatalos beiskolázása előtt megkezdődik. A kisgyerek már akkor modellezni próbálja a körülötte levő világot, amikor építőkockákkal játszik. (...) Mi lehet az a nyersanyag, amelyet a kognitív térképezés folyamata formál és átalakít? Amikor a korábbiakban a térképezési folyamat megértésének jelentőségét tárgyaltuk, alig érintettük magának a térbeli környezetnek a szerepét. A térbeliség szerepe vállalkozásunkat különösen gyakorlati szempontból indokolja. Környezetünk fizikai megjelenése és elrendezése rendkívüli mértékben kihat arra, hogy a világ megismerésére tett erőfeszítéseink sikerrel járnak-e. Bizonyos helyeken könnyebb eligazodni, azonnal kiismerjük magunkat és emlékezünk rájuk, kevésbé jelentenek kihívást a tájékozódás szempontjából. Ennek fényében fel kell tennünk a kérdést, hogy mi okozza ezeket az eltéréseket. A kérdésre adott válaszok egyértelműen környezetünk megtervezésének társadalmi folyamatára mutatnak rá. Hasonló céllal íródott Kevin Lynch úttörőnek számító könyve, *The Image of the City*. Lynch azzal érvel, hogy környezetünket átláthatóbbá és formálhatóbbá tehetjük. Városi szinten hangsúlyozhatjuk a jellegzetes tájékozódási pontok (például helyi nevezetességek) jelentőségét, míg ennél alacsonyabb szinten, a városi tájékozódási és jelrendszerek tervezésekor a kognitív térképezésből lehet meríteni. A több emeletes épületgyűtéseket célszerű a sokak által hiányolt és a tájékozódást szolgáló figyelmeztetésekkel és jelzésekkel ellátni. Ezek a tervezési trükkök azok közé a szükséges válaszlépések közé tartoznak, amelyekkel az emberibb léptékű környezet kialakításának égető problémájára reagálhatunk. Az emberi környezet lényege, hogy be tudjunk illeszkedni, és otthonosan mozogjunk benne. Ez az érzés nagyrészt arra épít, hogy képesek vagyunk kibékülni környezetünkkel, képesek vagyunk megérteni, és sikeresen eligazodunk benne.

A SAJÁT KIS VILÁGUNK

A kognitív térképezés szigorúan haszonlevű (*utilitárius*) funkcióin túl egy sokkal személyesebb ok szolgál ürügyül arra, hogy megértsük azt a folyamatot, amely során a világot megismerjük. Valamilyen rendkívül alapvető, mégis megfogalmazhatatlan módon az én-tudatunk (identitásunk) elválaszthatatlanul összefonódik a térbeli környezetre vonatkozó ismereteinkkel és tudásunkkal. Személyes tapasztalatainkat az idő és a tér dimenziójában helyezzük el. E két dimenzió elválaszthatatlan egymástól – nem létezik olyan életrajz, amely *anélkül* mesélné el, hogy „mi” „mikor” történt, hogy az események színhelyét, terét érzékeltetné. A kognitív térképek olyan ruhafogasok, amelyekre válogatott emlékeinket biggyeszthetjük. Az emlékezés eszközüül szolgálnak – a „hol” felidézésekor automatikusan eszünkbe jut, hogy „kivel” és „mit”. A tér effajta érzékelése elengedhetetlen életünk, emlékeink rendezéséhez.

Azonban több ez, mint a múlt komplexitásának leküzdésére szolgáló karto-térrendszer. A kognitív térképezés jelenlegi életünket is sokféleképpen és különböző módon befolyásolja. Absztrakt problémákat oldunk meg a tér azon reprezentációinak a segítségével, amelyeket a fejünkben akár elforgatni, illetve manipulálni is tudunk. A térbeli emlékezet munkájára hagyatkozva gondolatok sorát tudjuk felidézni. A térábrázolást, illetve a térbeliség metaforáit mind a verbális, mind az írott kommunikáció során hasznosítani tudjuk. Álmódosunk és fantáziálunk valós és képzeletbeli helyekről egyaránt. Ahogyan Stephen Sender írta: „*Másképp élni nem azt jelenti, hogy más-más helyeken lakunk, hanem annyit tesz, hogy a fejünkben egy térképet hozunk létre.*” A mentális térkép kialakításának folyamata elengedhetetlen a túléléshez a mindennapos viselkedés tekintetében, illetve hozzátartozik ahhoz, hogy gondolkodó és kommunikáló emberekként tartjuk számon magunkat.

IRODALOM:

- FRANKE, D., ÉS FRANKE, H. (1972): *Safe Places*. New Rochelle, N.Y.: Arlington House.
- GOULD, P. (1966): „On mental maps”. Michigan Inter-University Community of Mathematical Geographers, #9.
- HAGGETT, P. (1966): *Locational Analysis in Human Geography*. New York: St. Martin's Press.
- HARVEY, D. W. (1972): *Society, the City, and the Space. Economy of Urbanism*. Washington, D. C.: Association of American Geographers, Commission on' College Geography. /Resource Paper Number 18./
- LYNCH, K. (1960): *The Image of the City*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- UEXKULL, J. VON (1957): „A stroll through the world of animals and men”. In: Schiller, C. és Lashley, K. (eds.): *Instinctive Behavior*. New York: International Universities Press.
- WOLFE, T. (1966): *You Can't Go Home Again*. New York: The New American Library Edition.

